

עני תובע צדקה שהובטחה לו והנותן רוצה לשנות ההבטחה להלוואה על מנת להחזיר לגמח

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ובירורי יוחסין

נימוקי דין תורה זה מתוך הנפסק באחד מסניפי בית הדין בבני ברק ובקרית ספר (מודיעין עילית) בשבתו כבוררות וכבית הוראה לממונות במעמד שני צדדים, ע"י דיין יחיד או מותב תלתא

(תיק זה פורסם כבר בחוברות המודפסות של בית הדין)

תיק מס' 2691.

דין ודברים שנטען בין מבטיח צדקה ממעשר להוצאות של אברך, ולפני שנתן לו התחרט ואמר לו שיתן לו רק כהלוואה ולכשיחזיר לו ילווה לאברכים אחרים. והמקבל טוען שכבר הבטיח לו מתנה גמורה ולא יכול לחזור בו, ובפרט שהוציא הוצאות למטרה מסוימת על סמך ההבטחה שהבטיח לו למען אותה המטרה.

ומעיקרא חשבתי שיש לדון בזה מב' פנים, הא' נדר לצדקה האם יכול לשנות ייעוד הכסף שנדר מצדקה גמורה לגמ"ח. והב' מתנה מועטת שחלה בדיבור בלבד כקנין, אם אפשר לבטלה. ולפי מ"ש הקצוה"ח שגם מתנה מועטת שחלה אינה מדין קנין אלא מדין נדר, ויורשיו פטורים מזה. ה"ז חוזר להנידון הא' בלבד.

ולפי הנראה מחז"ל ייעוד של גמ"ח עדיף מייעוד של צדקה בלבד, ולכן אין איסור של שינוי מצדקה לצדקה, שהרי מותר לשנות לצדקה שגבוהה ממנה. ולא חזר בו שיחזור אליו הכסף להיות אח"כ שלו כהלוואה סתם. אלא שישאר צדקה גם אחרי שיחזיר ההלוואה כדי להלוות לאברכים אחרים לאותה מטרה הוצאה כשיצטרכו. ונשארה רק השאלה של חושן משפט, להפוסקים שיש חיוב על היורשים לתת מתנה מועטת, כלומר שאי"ז רק מדין נדר אקרקפתא דגברא. ולכן למעשה נראה שצריכים להתפשר בהסכמה, ואם המקבל לא מוכן להחזיר כהלוואה, שהנותן לא יכול לחייבו להחזיר לו. (אבל גם המקבל צריך לחוש לדעות הנ"ל שלא חל קנין באמירה,

ואפי' שזה מתנה מועטת זה רק מדין נדר לצדקה בלבד, ומצד זה הלא יכול הנותן לשנות שיהיה גמ"ח, ולכן אסור לו לקחת הכסף לעצמו מבלי להחזיר, בפרט שהשאלה כעת לפני שהוא מוחזק. ולכן חייב להתפשר עם הנותן. ואולי יחלקו ביניהם הסכום לכמה חלקים ומעט יקבל המקבל כמענק, והרוב יקבל המקבל כגמ"ח).

ומצד חיוב הוציא הוצאות על פיו, נראה דיש לדחות את התביעה, שהרי מראש אמר לו שלא יתן מעצמו רק מכספי צדקה שאצלו, ולא התחייב לתת מעצמו. וגם נתינה בצורת הלוואה היא נתינה, שלא צריך כעת לבטל את הרכישה שרכש, ואינו כמי שלא קיבל הוצאות. רק דחל כעת חיוב להחזיר כשהיה לו.

והנה פסק הרמ"א בחו"מ סימן רמא סעיף ו בשם הריב"ש תשובה שמג וז"ל הנודר לחברו ליתן לו מתנה לא מהני אם נותן לו על מנת להחזיר. ע"כ. ומשמע שאחרי שהבטיח מתנה גמורה לא יכול לדרוש להחזיר שיהיה מזה גמ"ח, כי לא יקיים נדרו. ודוחק לחלק בין הנודר מכספו החולין ורוצה לתת ע"מ להחזיר דהיינו אליו לגמרי, דזה אינו יכול. אבל מכספי מעשרות וגם החזרה תהיה לגמ"ח שכן יהיה יכול.

אולם עדיין י"ל דאי משום הריב"ש אפ"ל דכל תשובת הריב"ש שם שהיא המשך לסימן רלה, אשר מדובר שהבטחת המתנה היתה במעשה קנין, ולא בדיבור. ולהכי אם מקיים מעמל"ה ולא נותן מתנה גמורה אינו מקיים תנאו והבטחתו וקנינו. ומשא"כ כשזו היתה הבטחה בעל פה. אלא שהריב"ש בסוף מביא באגב דאם היה נודר או צדקה לא יוצא יד"ח נדרו במעמל"ה. והנה הסמ"ע שם ס"ק יז חילק בין נודר על דעת המקבל שאינו יוצא יד"ח במעמל"ה, אבל נודר ע"ד עצמו כן יכול להתחרט ולתת רק במעמל"ה ומתרץ בזה סתירת הרמ"א לכאורה שכתב המחבר ביו"ד סוף סי' רלח (סעיף כג) דאם נשבע לתת שום מתנה יוצא יד"ח שבועתו במעמל"ה, ושם הרמ"א לא חולק, ולכאוף' סותר לדעתו דהכא. ולפי מה שתירץ שפיר בנידו"ד יכול לתת על מנת להחזיר לגמ"ח.

והש"ך ביור"ד שם ס"ק כח גם הוקשה לו הסתירה ומתרץ על פי מ"ש המחבר בהלכות צדקה סי' רנח סעיף יב אמר ליתן לחברו מתנה אם הוא עני הוי כנודר לצדקה ואסור לחזור בו. ועי"ש בש"ך סקכ"ח שהחילוק בין מבטיח לעני למבטיח לעשיר, דנודר לעני "כבר זכו בו עניים" וכ"כ ר"י שהובא בב"י ובדרכי משה. הרי דנחלקו

הסמ"ע והש"ך במקרה כגון נידו"ד שנדר לאברך מסויים שלפי
הסמ"ע יצא יד"ח במעמל"ה ולפי הש"ך לא.

ועוד יל"ע אם כבר הוציא את המעשרות מתחת ידו ואח"כ רוצה
לומר למקבל שיחזיר לטובת גמ"ח לאברכים אחרים האם כל
כמיניה להתנות למקבל הצדקה שזה גמ"ח שילווה לאחרים, הרי
הכסף כבר הוקדש על ידו, רק שכל עוד הוא תחת ידיו יש לו טוה"נ
דהיינו זכות החלטה למי לתת, אבל כשיצא כבר מתח"י אין לו
טוה"נ. ונכון שכעת טרם נתן יכול לתת עם תנאים והמקבל לא זכה
מעבר לתנאים המפורשים, אבל אם המקבל אח"כ לא יקיימם הרי
גזל מצדקה אינו כי הוא עני, וגזל מהנותן אינו כי היה לו טוה"נ
וכבר נפסקה. ולנותן כבר אין זכות תביעה ע"ז. וילע"ע.